

Наталія Піддубна

Вербалізація концепту священнослужитель в українських пареміях

Studia Ukrainica Posnaniensia 3, 217-224

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

НАТАЛІЯ ПІДДУБНА

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Харків — Україна

WERBALIZACJA KONCEPTU „DUCHOWNY” W UKRAIŃSKICH PAREMIACH

NATALIA PIDUBNA

Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. H. Skoworody,
Charków — Ukraina

STRESZCZENIE. Artykuł analizuje konkretne werbalizacje konceptu „duchowny” w ukraińskich paremiach odnotowanych w zbiorach pochodzących z różnych okresów. Wnioski płynące z powyższej analizy potwierdzają ironiczny obraz kleru różnych wyznań, a także ogólną tendencję do negatywnych konotacji konceptu „duchowny”.

VERBALIZATION OF CONCEPT *CLERIC* IN UKRAINIAN PAREMIAS

NATALIA PIDUBNA

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv — Ukraine

ABSTRACT. This article analyzes the specific verbalization of the concept *CLERIC* in Ukrainian paremias recorded in collections issued at different times. It focuses on the means of creating the ironic image of priests of different religious affiliations, a general trend of negative connotations of clergymen.

Загально визнано, що дослідження пареміологічного фонду кожної нації — це ключ до декодування багатовікового досвіду народу, його світосприйняття. М. Алефіренко справедливо зазначає: „Вивчення прислів'їв і приказок, які відображають уявлення про світ усередині окремої національно-культурної традиції, що формує свій склад словника й визначає особливості текстової організації, дасть змогу виявити специфіку сприйняття й пізнання світу різними народами, характер відображення й членування світу мовою певного етносу”¹.

Паремії — це те унікальне надбання лінгвокультури, що відбиває фактично всі аспекти життєдіяльності людини. Винятком не є і концептосфера „Релігія”, що в останні десятиліття позначена посиленням уваги з боку науковців, зокрема лінгвістів. Так питанням відбиття релігійної картини світу в українській пареміології присвячені наукові розвідки низки дослідників, зокрема Л. Савченко аналізує ті прислів'я та фразеологізми, походження яких пов'язується з об-

¹ Н. Ф. Алефіренко, *Язык, познание и культура: Когнитивно-семиологическая синергетика слова*, Волгоград 2006, с. 117.

рядями, традиціями й віруваннями різдвяно-новорічного циклу², Т. Свердан досліджує вплив християнської моралі на світогляд українців і вербалізацію цього впливу в українських прислів'ях (на матеріалі, зібраному І. Югасевичем)³, Н. Ковальська характеризує зміни релігійного світобачення та їхню фіксацію в українських пареміях⁴. Однак попри наявність таких розвідок на сьогодні ще відчувається брак спеціальних досліджень, де б предметом аналізу була концептуалізація окремих фрагментів релігійної картини світу, зокрема концепту „священнослужитель”, засобами українських паремій.

Отже, авторка цієї наукової студії має на меті з'ясувати особливості вербалізації мовного образу священнослужителя в українських пареміях. Наголосимо, що цей вагомий складник концептосфери „Релігія” не був предметом спеціальних монографічних праць, дисертаційних робіт, за винятком кількох, передусім це праця С. Біблої⁵, виконана на матеріалі назв церковних чинів і посад, де проаналізовано склад, джерела й шляхи формування церковної термінології, та фундаментальна наукова розвідка А. Ковтун⁶, у якій здійснено аналіз модифікації семантики найменування духовних осіб у художній прозі ХХ ст.

Відомо, що в пареміях як одиницях комунікативного характеру не лише констатується певний стан речей чи людських рис, а й дається їм оцінка. Отже, паремії містять оцінку змісту інформації, в основі чого лежать емоційні чинники.

Постаті священнослужителів і членів їхніх сімей, а також ченців традиційно перебувають у центрі уваги парафіян, що, безумовно, відбито в кількості й, так би мовити, якості паремій, у яких так чи так ідеться про релігійну особу, напр., у *Галицько-руських народних приповідках* І. Франка зафіксовано 79 паремій з лексемою *пін*, 10 — з лексемою *попада*, 6 — *ксьондз*, 6 — *владика*, 2 — з лексемою *ігумен*, по 1 паремії з лексичними компонентами *панотець*, *єрей*, *біскуп*.

Як бачимо, переважна більшість паремій на позначення узагальненого священно- і церковнослужителя містить лексему *пін*, яка є народною негативно конотованою назвою священика, що, як і деякі інші найменування (*церква*, *дячиха*, *попик* і под.), виражають мінімальний ступінь християнсько-релігійної оцінки, де „відображається становлення духовності людини, прагнення до удосконалення душі, праведного життя (оцінка релігійних, культових споруд, служителів церкви, предметів церковних обрядів тощо)”⁷. Виразно помітна ця конотація в процесі порівняння зі стилістично нейтральними запозиченими канонічними термінами *священик*, *пресвітер*, *єрей* або й народними позитивно конотованими *отець*, *панотець*, *батюшка*.

² Л. Савченко, *Інтерпретація сакральних мікроконцептів різдвяно-новорічного комплексу обрядодії і їх відображення у фразеологізмах і пареміях*. [в:] „Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича”: Слов'янська філологія Чернівці 2010, вип. 506–508, с. 130–136.

³ Т. Свердан, *Християнська мораль і народна філософія у прислів'ях, зібраних Іваном Югасевичем*, [в:] „Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича”: Слов'янська філологія Чернівці 2010, вип. 509–511, с. 121–126.

⁴ Н. А. Ковальська, *Зміни релігійного світобачення в українських пареміях (лексема Бог та її семантичні синоніми)*. [в:] „Лінгвістичні дослідження”, за ред. Л. А. Лисиченко, Харків 2007, с. 9–13.

⁵ С. В. Бібла, *Склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів та посад)*. Автореф. дис. канд. філол. наук, Київ 1997.

⁶ А. А. Ковтун, *Іноваційні процеси в українській церковно-релігійній лексичній (на матеріалі художньої прози ХХ ст.)*. Дис. канд. філол. наук, Чернівці 2006, с. 274.

⁷ Т. Космеда, *Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки*, Львів 2000, с. 99.

Таким чином, можемо розмірковувати про те, що в українських пареміях образ священника омовлюється дещо критично, а паремії здебільшого репрезентують гумористичну, іронічну, а то й саркастичну тональність, відповідний колорит. Т. Свердан із цього приводу зауважує: „Але українці не були б українцями, якби часом не пожартували навіть на теми сакрального (втім, на такі теми жартують і представники інших народів, більше того, деякі дослідники виокремлюють жарти з „набоженською” тематикою як окремий вид ідіом). У цьому разі „спрацьовує” народна філософія земного, практичного буття, що не завжди збігається з християнськими настановами життя духовного, небесного (до слова, це зовсім не означає, що християнську мораль відкинуто)”⁸, напр., іронічно звучать вирази, зафіксовані І. Франком: *Піп — Дух святий при нас!*, де укладач подає такий коментар: „говорять з острахом, як про злого духа, розуміється іронічно”⁹; *Піп не Бог, поліція не вийт* „Говорять кепкуючи” (ГРНП, т. 2, с. 723).

Традиційно автори паремій менше кепкують із зовнішності священника. Так, згідно з авторською картотекою, вона іронічно відбита лише в одній паремії, зафіксованій І. Франком: *Піп як бобовий сніп* — „Кепкують з попа малого росту” (ГРНП, т. 2, с. 723). Значно частіше у фокусі уваги народних дотепників — внутрішні якості священника, риси його характеру, переважно негативні, насамперед такі, як честолюбство (*Аби лиш два попи на світі жило, то ще б їм затісно було*), нещирість, дволикість (*Не вір попові, як псові; Піп з Богом говорить, а на чорта дивиться; Убрався піп у ризу, а чорт в рядно, і говорять одно; Піп гроші збирає, а чорт калитку шие; Сюди хрестом, а туди хвостом; Піп каже: „Слухай моїх слів, а не пильнуй моїх діл”; Роби тее, що піп каже, а не роби тее, що піп робить; Читає: „Да буде воля Твоя”, а дума: „Якби моя” та ін.); жадібність (*Не годен попа наситити, як дірявого міха; У попа здачі, а в кравця остачі не питає; Крапце з ведмедем борюкатися, як з попом боргуватися; Попу оддай діжу з тістом, то він тісто вибере і тобі очі виidere та ін.);* сребролюбство (*За гроші піп і чорта поцілує; Піп Наум навів бабу на ум: баба порося продала, а гроші попові дала; У попа завжди долоня свербить; У попа крам — пекло й рай, що хочеш, те й вибирає та ін.);* черевоугодництво (*До роботи поп, а до їдла хлоп; У попа дна нема; Знехотя піп і порося з’їв; Попа одним обідом не нагодуєш; Тікайте, кури, піп іде! та ін.).**

Значна частина наведених паремій позначена вживанням лексики, що належить до різних — часто протилежних — ЛСГ (*піп – пєс, Бог – чорт, піп – чорт, піп – ведмідь та ін.*), що уможливорює посилення експресивності всього виразу. Із цього приводу В. Чабаненко зазначає: „Поєднання в складі одного структурного цілого (речення, словосполучення) різносистемних (різностильових) елементів і контрастування їх створюють експресію потужної сили й виконують важливі стилістичні функції. Тому цілком природно, що міжстильові зіткнення найчастіше практикуються в тих мовних різновидах (підсистемах) і жанрах, де пошук експресивності є дуже інтенсивним (у художньо-белетристичних жанрах, публіцистиці та в усному мовленні). Як правило, вони використовуються для створення гумористичних, іронічних та інших ефектів”¹⁰.

⁸ Т. Свердан, *зазн. джерело*, с. 123.

⁹ І. Франко, *Галицько-руські народні приповідки*, у 3 т., Львів 2006, т. 2, с. 723 — далі покликання на це джерело подаємо в круглих дужках у тексті статті з використанням скорочення ГРНП, після якого подаємо вказівку на том і конкретну сторінку.

¹⁰ В. А. Чабаненко, *Стилістика експресивних засобів української мови*, Запоріжжя 2002, с. 16.

Прикметно, що в українських прислів'ях відображене іронічне ставлення не лише до православних чи греко-католицьких, а й до римо-католицьких священнослужителів, чії моральні якості теж піддаються сумнівам: *Всі попи одним миром мазані; Один чорт піп, що стрижений, що кудлатий, — усі люблять брати; Віри різні, а попи однакові; Чи піп, чи ксьондз, чи яка нечиста сила, — та все з хлопа тягне*¹¹; *Попівське око, ксьондзівське горло, — що бачило, то б жерло* (УНПП, с. 23); *Ци піп, ци ксьондз, ци яка така стила мама, тай все з хлопа тягни* — нарікання „на здирства руських і латинських попів. „Стила мама” — нечиста сила” (ГРНП, т. 2, с. 725.) Католицький священник, як і православний, зрештою, як і кожна інша звичайна людина, може бути грішним але, очевидно, що гріховність духівника за народними уявленнями ще більш помітна, що й фіксує І. Франко, напр.: *Христос тя скаре крім святого пліша! Мовила баба ксьондзови* — „у латинських ксьондзів на тімені єсть місце виголене, що зветься тонзурою. У погляді тої жінки, що говорила сі слова, у того ксьондза все тіло було грішне, крім того святого пліша” (ГРНП, т. 3, с. 372). Наявність у *Галицько-руських народних приповідках* значної частини з наведених паремій доводить, що негативна конотація образу священника не є виключно вигадкою радянської атеїстичної пропаганди, а коріниться в народному світосприйнятті з більш давнього часу.

На однаково критичне ставлення до священників незалежно від їхньої конфесійної приналежності вказує й те, що в багатьох пареміях лексичне наповнення відрізняється лише вживанням лексеми *піп* чи *ксьондз*, порівн.: *Ксьондз два рази казань не каже* (ГРНП, т. 2, с. 428) — *Піп два рази казаня не каже* (ГРНП, т. 2, с. 722); *Піп з дяком, воба вовчі горла* — „Оба ненаситні” (ГРНП, т. 2, с. 723); *Ксьондз і дяк, воба вовчі горла* — „один і другий ніколи не насититься” (ГРНП, т. 2, с. 428). Очевидно, в народному сприйнятті моральні якості і попа, і ксьондза не багато чим відрізняються, питання лише в частотності вживання лексеми *піп*, що, як видається, в пареміях виконує функцію гіпероніма й використовується на позначення всіх церковнослужителів незалежно від конфесії, тому коефіцієнт уживання цієї назви є вищим. Підтвердженням сказаному, як видається, є й те, що в багатьох випадках значення паремії з лексемою *ксьондз* тлумачиться через лексему *піп*, напр.: *Він буде ксьондзом, як я попадею* — „не буде попом ніколи, бо не хоче вчитися” (ГРНП, т. 3, с. 606); *Ксьондз а лупій, то едно* — „згідний погляд народа на попів” (ГРНП, т. 2, с. 428).

Оскільки, згідно з уявленнями селян, священники мають легкий спосіб добування засобів для прожиття, і піп, і ксьондз у пареміях омовлюються як ледарі й нероби, напр.: *Попові йде і печене, і варене, і з живого, і з умерлого* — „характеристика попівських доходів” (ГРНП, т. 2, с. 724); *Богу слава, а попові шмат сала; Дурневі чудо, а попові хліб; Миша в стіжку не загине, а піп на селі; Навіщо попові гармошка, коли в нього є кадило; Ніхто не знає натуру попову: три слова скаже, а бере корову; Чудо попові, як злодієві крадений кінь та ін.*; порівн.: *Ксьондз каже: подай Господи, що високо, а що низько, то я си й сам озьму* (ГРНП, т. 2, с. 428).

Священники як представники і православ'я, й католицизму опинилися в центрі народних прикмет, зафіксованих І. Франком, знову ж таки переважно як провісники чогось недоброго: згідно з ними побачити священника вві сні —

¹¹ *Українські народні прислів'я та приказки*, упоряд. В. Бобкова, Ф. Лавров та ін.; відпов. ред. М. Т. Рильський, Київ 1955, с. 21 — далі поклик на це джерело подаємо в круглих дужках у тексті статті з використанням скорочення УНПП, після якого подаємо вказівку на конкретну сторінку.

до ворога: *Піп коли присниться, то значить до ворога* (ГРНП, т. 2, с. 723); *Як ти сі піп присни, то ворог під тобов рие* (ГРНП, т. 2, с. 726); *Як сі снит піп, то біда* (ГРНП, т. 3, с. 186), а побачити священника, який переходить дорогу, — до невдачі: *Як піп перейде, то буде нещітьми* (ГРНП, т. 2, с. 726). Ця прикмета характерна як для української, так і для російської лінгвоспільноти, на що вказує І. Франко: *Піп злий на перехід; за ним треба навідіг соломи кинути* — „народне вірування. Віра в шкідливий перехід попа загально розширена. Пор. Даль І, 132” (ГРНП, т. 2, с. 726).

За народними уявленнями священники можуть навіть вішувати погоду, порівн. прикмету: *Коли попи волочаться, то буде дощ* (ГРНП, т. 2, с. 726). Побачити вві сні ксьондза так само погано, як і попа, ба навіть більше, адже, як фіксує І. Франко, *Коли снить ся ксьондз, то се „він” (чорт)* (ГРНП, т. 3, с. 180). Принагідно зазначимо, що в народних прикметах не всі релігійні концепти негативно конотовані, зокрема концепт „Церква” позначений позитивною конотацією, очевидно, тому, що українці завжди чітко розмежовували церкву, що є оселею Бога, символом неба на землі, і священників, що не завжди належно поводяться, порівн.: *Коли снить ся церков, надій ся радости* (ГРНП, т. 3, с. 181). Священника критикують, як і будь-яку іншу особу. Посадова особа, напр., судді, чия діяльність так само важлива для життя селян, але часто завдає прикростей й розчарувань, також негативно конотується, порівн.: *Коли снить ся судія, то жде тебе якась кривда, гризота* (ГРНП, т. 3, с. 181). Негативні риси священнослужителів лягли в основу стійких народних порівнянь, напр.: *Лукавий, як попівське око* — „злий, завидющий чоловік” (ГРНП, т. 2, с. 485). На відсутність, м’яко кажучи, піетету в сприйнятті духовних осіб указує й те, що лексема *панотець*, що традиційно позначає священника, входить до складу прокляття, хай і жартівливого: *Паноче, вікапали би вам очи!* — „жартівливе прокляте” (ГРНП, т. 3, с. 670).

Українці критично оцінюють і діяльність духовних осіб вищого ступеня священства, зокрема *владика* — „архієрей, митрополит”¹² — омовлюється як жадібний (*Благослови, владико, дерти з бідного лико!* (УНПП, с. 25), зажерливий (*У владики брюхо велике* (УНПП, с. 26), нерозумний (*Борода велика, а дурний владика* (УНПП, с. 25)), дволикий (*У владики два язика: одним бога хвалить, а другим людей дурить* (УНПП, с. 25)). Останню паремію в усиченому варіанті *У владики два язика* зафіксував й І. Франко, даючи їй такий коментар: „знач. і владика може сказати раз так, а раз сяк, одурити та кривити душею” (ГРНП, т. 1, с. 345). На підкупність владик натякає паремія *Владико, владико, висить над тобов лико* (ГРНП, т. 1, с. 345), точніше, коментар до неї: „висмівають назву „владика” зам. єпископа. Оповідають, що колись був неписьменний піп, що був висвячений за гроші, а коли єпископ приїхав до нього на візитацію і велів йому правити службу божу, піп повісив над кріслом єпископа кошіль з сороківцями і розпочав свою відправу отсим „заспівом”: „Владико, владико, висит над тобов лико: потьигни і розвйижи, а що найдеш, нікому не кажи”. Єпископ, буцімто, зрозумів делікатний натяк, узяв гроші і лишив попа на парафії” (ГРНП, т. 1, с. 345). За таким пастирем, як його вербалізує паремійний фонд української мови, не варто й жалкувати: *Шкода невелика, що помер владика* (УНПП, с. 25).

Разом із тим, владика розглядають як певне мірило чи, так би мовити, „гарант” якості певної дії чи предмета: *І владичі не годиться* — „знач. правила при-

¹² Словник української мови в 11 т., ред.: акад. І. К. Білодід та ін., Київ 1978, т. 1, с. 760.

личности та моральности важні не лише для простих людей, але й для найвищих” (ГРНП, т. 1, с. 345); *І владиці пригодитсі* — „знач. се така річ, що кожному стане в пригоді, кожному трапиться” (ГРНП, т. 1, с. 345).

У пареміях з ключовим словом на позначення нижчого ступеня святенництва дяк створюється негативний образ помічника священика, жадібного й ненаситного: *Піп з дяком, воба вовчі горла* — „оба ненаситні” (ГРНП, т. 2, с. 723); *Ксьондз і дяк, воба вовчі горла* — „Один і другий ніколи не насититься” (ГРНП, т. 2, с. 428).

Однак усна народна творчість вербалізує образ здебільшого бідного, найнижчого за ступенем церковнослужителя: *Не кожен дячок має усе повний горщик*¹³; *Пан піддячий любить борц гарячий, а як голодний* — *то їсть і холодний*, якому залишається те, від чого відмовився або чого не захотів піп: *Для попа ладять, а дяки з'їдять* — „мова про празник, на який запрошено до хати попа і дяків, а піп не прийшов” (ГРНП, т. 2, с. 721). На відміну від попа, дяк концептуалізується як такий, що мало заробляє, оскільки не „дере” з людей, хоча й сумлінно виконує свої обов'язки: *Піп тільки тисне, а тисне, а дяк реве, а мало бере* — „в богослужінню дяк співає значно більше, як священик, а проте священик одержує далеко більше доходу, як дяк” (ГРНП, т. 2, с. 723).

Однак видно, що дяка сприймають як недосвященика, недочоловіка: *На безлюдді і дяк чоловік* (УПП, с. 356). При цьому паремії засвідчують, що він намагається впливати на мирян, напучуючи їх, а то й критикуючи за щось: *Дяк, що будяк: хоч трошки, та вколе* (УПП, с. 27). Дяк може становити для парафіян певну загрозу і його треба побоюватися: *Перо страшне не в гусака, а вже тоді, як у дяка* (УПП, с. 27). Думаємо, що це пов'язано з діяльністю дяка як сільського секретаря, де помилка в укладанні документів могла спричинитися в подальшому до неприємностей у селянина.

Заслуговує на увагу й мовний образ *попаді*, що вербалізується в низці паремій зі смислом „несамостійна особистість, чий добробут цілком залежить від життя й діяльності чоловіка-попа”, напр.: *Доти попадя княгиня, поки піп не загине* (УПП, с. 27); *За попом дзвонять, а попадю з села гонять* (ГРНП, т. 2, с. 721); *Поки попа, поти попадя, як не стане попа, то пропадя* — „сумна доля попаді по смерті попа” (ГРНП, т. 2, с. 724); *Піп умирає, попадя ся вибирає* — „Попадя по смерті попа мусить покидати засиджену доси теплу хату” (ГРНП, т. 2, с. 724). Але, разом із тим, вона має неабиякий вплив на сільське життя, оскільки може командувати, керувати діями свого чоловіка й селян: *Коли б нашій попаді та попова борода, давно б благочинною була* (УПП, с. 358). У пареміях відображені такі риси характеру попаді, як нестриманість: *Коли попадю сказило, то не pomoже й кадило* (УПП, с. 358), жадібність, ненаситність: *Або я попадя, аби я курку з'їла?* (ГРНП, т. 2, с. 764). За народним уявленнями, попадя заможна, за життя чоловіка вона не знає скрути: *Піду до попаді, то принесу тобі й собі* — „говорить кума до куми, надіючись, що в попаді добуде чогось такого, чого у них обох нема” (ГРНП, т. 2, с. 764).

На іронічне сприйняття попаді в народі вказує й те, що про неї згадують у багатьох прокльонах (*Попадя би тя з'їла* — „кленуть курці” (ГРНП, т. 2, с. 764), жартівливих приказках-дражнилках (*Попадя, лопадя горох молотила, ліндик покришила, бураки заредила* — „жартівлива приказка про попадю,

¹³ *Українські прислів'я та приказки*, упорядкування С. В. Мишанича та М. М. Пазяка, Київ 1984, с. 357 — далі поклик на це джерело подаємо в круглих дужках у тексті статті з використанням скорочення УПП, після якого подаємо вказівку на конкретну сторінку.

значіне неясне” (ГРНП, т. 2, с. 764), пісеньках (*У нашої попаді три кусати на заді — „жартівливий вислов, а властиво початок пісеньки, якої дальші два рядки звучать так: „Добре з нею гуляти, є сі за що тримати”* (ГРНП, т. 2, с. 764), пародіях (*Вірую, зарізає піп кобилу сірую, а попаде варила, тай фостом сьи удавила — „народна пародія початку молитви”* (ГРНП, т. 3, с. 529).

Не пройшов повз увагу селян й образ ченця, що теж вербалізується цілком критично, оскільки в пареміях іронічно вказується на малоосвіченість монахів: *Був ту мних, що мав багато книг, а не знав, що в них — „Про неграмотного чоловіка”* (ГРНП, т. 2, с. 542), їх тілесну й духовну гріховність: *Чорний клобук святості не придає; Як риби без води, так ченцю без жони; Що козаку видиться, те монаху сниться* (УПП, с. 359); *Чернець святіці розгортає, а на молодциць поглядає; Ченці і бога в монастирях продають; Чернецька злоба до гроба* (УНПП, с. 27).

Образ ігумена теж омовлюється іронічно з указівкою на те, що попри високий сан окремі представники монастирської верхівки не є зразком дотримання чеснот, порівн.: *Ігуменові як ігуменові, а ченцеві зась — „ігуменові вільно дещо таке, на що чернець не може дозволити. Іронізують прим. над ігуменом п'яницею або чужоложником”* (ГРНП, т. 2, с. 290); *Коли ігумен за чарку, то братія за квартиру — „досить старшому дати злий приклад, то вже його підвладні підуть далі”* (ГРНП, т. 2, с. 290).

До складу українських паремій уходять назви ченців різних орденів, зокрема єзуїтського. Такі вислови позначені посиленою експресією, очевидно, тому, що в українській лінгвокультурі лексема *єзуїт*, окрім свого прямого номінативного значення „1. Член католицького чернечого ордену „Товариство Ісуса”, що є найреакційнішою й найвойовничішою організацією католицької церкви”, має ще й переносне значення з актуалізованими негативними семами „підлість”, „підступність”, „дволикість”; „2. Про підступну, підлу, лицемірну людину”¹⁴, порівн.: *Він Єзуїтом підшитий — „Хитрий, дволичний чоловік”* (ГРНП, т. 2, с. 124); *О, то хитрий єзуїт — „Облесний, інтригант”* (ГРНП, т. 2, с. 124). По суті, другий лексико-семантичний варіант слова *єзуїт* у наведених пареміях уживається як експресив, спроможний створювати експресивний простір тексту, крім того, в його складі є емоційно-оцінний інгредієнт, що репрезентує негативну оцінку. Загальновідомо, що більшість слів в українській мові з емоційно-оцінним інгредієнтом мають негативну семантику. Експресивність подібних лексем В. Чабаненко умотивовано пояснює тим, що „людина в своїй активній боротьбі з усім потворним, злим, ворожим, неприйнятним для її життєвих ідеалів постійно шукає все нових і нових засобів відповідної мовленнєвої експресії, а відтак постійно збільшує кількість цих засобів”¹⁵.

Попри переважно негативну оцінку образу священнослужителя серед українських паремій трапляються й ті, що в них духовні особи характеризуються як освічені, чесні й порядні люди. Так, згідно з паремією *Бидла служать до плуга і до воза: ти собі тото бери добре до носа, же мало знати не єсть доста, аще хочеш стати чесно до крилоса*¹⁶, щоб служити в церкві, тобто бути священником, треба добре вчитися. Очевидно, в такому разі відбувається актуалізація сем „освічений”, „розумний”. Подібне простежуємо й у паремії

¹⁴ Словник української мови ..., т. 2, с. 497.

¹⁵ В. А. Чабаненко, *засн. джерело*, с. 151.

¹⁶ І. Панькевич, *Збірка народних південно-карпатських приповідок Івана Югасевича з р. 1809*, [в:] „Науковий збірник Товариства „Просвіта” в Ужгороді”, Ужгород 1929, т. VI, с. 10.

Не кождий, штося учить, може бути священик, пан або чернець, але може бути чесний чоловік, у церкві добрий тівець, чтець¹⁷. За свідченням І. Франка, вираз *Піп на тото і є, щоб прахтики розповідав* характеризує священика як освічену розумну особистість, що може дати іншому слушну пораду: „Він має все вищу освіту й може сказати щось про ширший світ” (ГРНП, т. 2, с. 723). Авторські спостереження щодо позитивної, хоч і не частой, конотації образу священнослужителя збігаються з думкою Т. Свердан, яка, здійснюючи аналіз паремій, зібраних І. Югасевичем, зазначає: „Несподіваною є впевненість у тому, що *На корчмі не глядай попа, але хлопа* — зазвичай в українських прислів'ях відображені не зовсім доброзичливі відгуки про попів, зрештою, й саме слово *піп* в українській мові набуло зневажливих конотацій, на відміну від позитивно конотованих слів *священик, отець, духівник* і под.”¹⁸.

Отже, паремійний фонд української мови, зафіксований у збірках, демонструє тяжіння до вербалізації негативного образу священнослужителя незалежно від його сану й конфесійної приналежності. Він концептуалізується як жадібний, нещирий, чистолюбивий й сребролюбивий, байдужий до людського горя тощо. Іронічна оцінка як приходського священика і його дружини попадає, так і монаха, очевидно, пояснюється тим, що в народній свідомості їх сприймають насамперед не як посередників між Богом і мирянами, а як власне грішних людей.

У подальших розвідках актуальним буде дослідження специфіки вербалізації в українських пареміях інших концептів, що входять до концептосфери „Релігія”.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Т. Свердан, *зазн. джерело*, с. 125.